

INTEGRACE ŽÁKŮ S NARUŠENOU KOMUNIKAČNÍ SCHOPNOSTÍ

Integration of pupils with communication disorders

doc. PaedDr. Jiřina Klenková, Ph.D.

Katedra speciální pedagogiky, Pedagogická fakulta MU, Brno

Klíčová slova

Narušená komunikační schopnost, speciální vzdělávací potřeby, integrace, individuální integrace, skupinová integrace.

Key words

Communication disorders, special educational needs, integration, individual integration, group integration.

Úvod

Do základních škol v Jihomoravském kraji jsou integrováni žáci se speciálními vzdělávacími potřebami, mezi nimi i žáci s narušenou komunikační schopností. Výzkum, který je uveden ve statí, navazuje na výsledky dílčího výzkumu, který byl proveden v základních školách v Brně a Jihomoravském kraji s cílem zjistit, zda jsou a v jakém množství integrováni do běžných základních škol žáci se zdravotním postižením – s narušenou komunikační schopností (Klenková, Švojgrová, 2009). Z celkového počtu integrovaných žáků se speciálními vzdělávacími potřebami bylo ve sledované oblasti 12 % žáků s narušenou komunikační schopností. Výsledky provedeného dílčího výzkumu vytvořily východiska pro další šetření v oblasti vzdělávání sledované skupiny žáků.

Výzkumná šetření byla směřována do oblasti skupinové integrace. Cílem bylo získat informace o skupinové integraci dětí a žáků v rámci logopedických tříd při běžných školách. Parciálním cílem bylo zjistit kompetence učitelů ke vzdělávání žáků s narušenou komunikační schopností.

Teoretická východiska řešení problematiky

Integraci je možné vymezit jako společnou výchovu a vzdělávání dětí/žáků/studentů s postižením a bez postižení (Vítková, 2003). Citovaná autorka pojímá integraci ze speciálně pedagogického pohledu jako realizaci nut-

ných opatření pro děti a mládež v obecném pedagogickém systému, kdy děti a mládež s postižením mají být adekvátně podporováni v běžných školách a uchráněni segregace.

Vzdělávání těchto žáků již není doménou pouze speciálního školství, ale v souvislosti s integračními vlivy se stává záležitostí všech typů škol. Legislativní oporou je jednak Listina práv a svobod (Ústava České republiky, 1993, článek 33), jednak *Zákon č. 561/2004 Sb. o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon)* a na něj navazující *Vyhlášky č. 72/2005 Sb. o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních* a *Vyhláška č. 73/2005 Sb. o vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných*.

Poradenské služby včetně speciálně pedagogických pro potřeby rezortu školství jsou definovány jako *odborné služby dětem, rodičům a pedagogickým pracovníkům*, poskytované subjekty systému výchovného poradenství k optimálnímu zabezpečení výchovně-vzdělávacího procesu, osobnostního rozvoje dětí/žáků a k řešení obtíží v jejich školní práci, výchově a vývoji. Činnost školských poradenských zařízení, tj. speciálně pedagogických center a pedagogicko-psychologických poraden se řídí vyhláškou MŠMT ČR č. 72/ 2005 Sb. o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních.

V oblasti problematiky narušené komunikační schopnosti plní funkci poradenského orgánu pro děti/žáky a jejich rodiče (zákonné zástupce) ***speciálně pedagogické centrum***, které provedlo integraci do běžné školy. Speciální pedagog-logoped uvedeného poradenského pracoviště v průběhu logopedické intervence spolupracuje dle potřeby s ostatními odborníky – pediatry, foniatry, neurology, psychology a dle individuálních potřeb s dalšími specialisty, jen tak zajistí komplexní péči dětem/žákům s narušenou komunikační schopností.

Speciálně pedagogická centra (dále SPC) jsou speciální školská zařízení, která zajišťují v rámci stanoveného regionu *metodickou pomoc pedagogům mateřských, základních a speciálních škol a školských zařízení a rodičům postižených dětí*. SPC se stala významným nástrojem, který umožňuje realizaci procesu *integrace dětí a žáků se speciálními vzdělávacími potřebami do hlavního vzdělávacího proudu*. Zaměření SPC je zejména na zajištění podpory integrace dětí a žáků se speciálními vzdělávacími potřebami s tím související pomoc jejich rodinám a učitelům dětí a žáků. Předmětem působení SPC jsou především děti, které jsou v péči rodičů před zařazením do předškolních

a školských vzdělávacích institucí, děti a žáci *integrování* do předškolních a školských zařízení, jejich rodiče, učitelé a vychovatelé. Speciální vzdělávací potřeby integrovaných dětí a žáků jsou zajišťovány prostřednictvím dvou základních forem – *formou individuální integrace* a *formou skupinové integrace*.

V případě *individuální integrace* do mateřské či základní školy musí být pro dítě/žáka zajištěn individuální přístup a vzdělávání podle individuálního vzdělávacího plánu. *Logopedické třídy* jsou organizovány při některých běžných mateřských školách. Je-li do základní školy zapsáno více žáků s narušenou komunikační schopností, může ředitel zřídit *logopedickou třídu* při základní škole – v takovém případě se jedná o *skupinovou integraci*. Ve třídě tohoto typu při sníženém počtu dětí/ žáků vyučuje pedagog se speciálně pedagogickým vzděláním. Vzdělávání probíhá na základě školního vzdělávacího programu, v oblasti tvorby komunikační kompetence dětí/žáků pedagog rozvíjí jejich dovedností po formální a obsahové stránce, zajišťuje pro ně logopedickou intervenci.

Integrace žáků se speciálními vzdělávacími potřebami, v našem případě dětí/žáků s narušenou komunikační schopností, musí splňovat všechny *podmínky integrace*.

Integrace dětí a žáků s narušenou komunikační schopností do logopedických tříd

Situaci v oblasti integrace žáků s narušenou komunikační schopností ve městě Brně a v Jihomoravském kraji jsme se snažili zmapovat pomocí výzkumu, který proběhl v období listopad 2008 – březen 2009. Šetření bylo realizováno v rámci Výzkumného záměru (MSM0021622443) *Speciální potřeby žáků v kontextu Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání*. Jednalo se o dílčí projekt výzkumného týmu *Intervence u žáků s narušenou komunikační schopností v průběhu vytváření komunikační kompetence v rámci základního vzdělávání*.

Stanovení výzkumných cílů

Hlavním cílem realizovaného výzkumného šetření bylo analyzovat vzdělávání integrovaných dětí a žáků s narušenou komunikační schopností v logopedických třídách při mateřských a základních školách v Brně a v Jihomoravském kraji. Bylo formulováno několik *parciálních cílů* výzkumného šetření:

- Zjistit, jaké vzdělání mají učitelé logopedických tříd, zda se zapojují do dalšího vzdělávání učitelů, jakých kurzů a institucí ke vzdělávání využívají.
- Zjistit, jaké druhy narušené komunikační schopnosti se vyskytují u dětí a žáků vzdělávaných v logopedických třídách při běžných školách v Brně a Jihomoravském kraji.
- Zjistit, zda jsou do logopedických tříd zařazovány děti a žáci se sluchovým postižením.
- Zjistit, zda učitelé souhlasí se souběžným poskytováním logopedické intervence dítěti/žákovi v logopedické třídě a v další (školské nebo zdravotnické) logopedické instituci.

Metodologie výzkumu

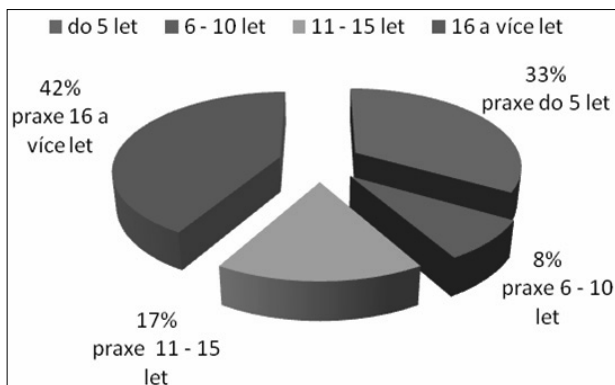
Empirický výzkum byl *kvantitativního* charakteru. Pro realizaci výzkumného šetření byl vytvořen dotazník, který byl původní, anonymní. Analytickou jednotkou byli učitelé logopedických tříd mateřských a základních škol v Brně a Jihomoravském kraji. Dotazníkové šetření bylo *výběrového charakteru*. Elektronicky bylo rozesláno 36 dotazníků do škol, které ve svém organizačním schématu pro rok 2008/2009 měly uvedeno zřízení logopedické třídy. Navrátila se 1/3 dotazníků, tzn. 12 dotazníků. Dotazník tvořilo 23 otázek, otevřených, uzavřených i kombinovaného typu. Jednotlivé položky byly analyzovány, graficky znázorněny a okomentovány.

Výzkumný vzorek nebyl rozsáhlý, avšak v rámci elektronického šetření je možné ho považovat za dostatečný. K takovému závěru autorka dospěla vzhledem ke skutečnosti, že v České republice jsou organizovány logopedické třídy při běžných školách pouze v omezeném množství. Výzkumem získané informace budou dále ověřovány.

Interpretace výsledků výzkumného šetření

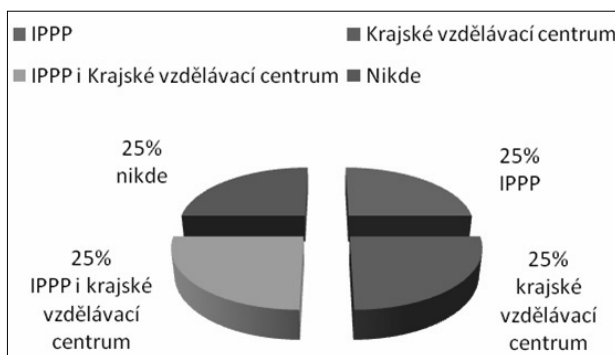
Dotazníkového šetření se zúčastnili pedagogové, kteří mají magisterské vzdělání (92 %), pouze jeden pedagog uvedl vzdělání bakalářské. Graf č. 1 ukazuje délku pedagogické praxe respondentů. 5 učitelů (tj. 42 %) zařadilo svoji pedagogickou praxi do kategorie *16 a více let praxe*. Druhou nejpočetnější skupinu (33 %) tvořili naopak učitelé zařazení do kategorie nejkratší pedagogické praxe – *praxe do 5 let*. Zbývajících 25 % respondentů uvádí délku své pedagogické praxe v rozmezí 6 až 15 let.

Graf č. 1: Pedagogická praxe učitelů

Respondenti v dotaznících hodnotili možnost dalšího vzdělávání učitelů. 25 % dotázaných odpovědělo, že se dále vzdělává v kurzech, které organizuje Institut pedagogicko-psychologického poradenství (IPPP), 25 % využívá nabídky Krajského vzdělávacího centra. Vzdělávání v obou institucích současně, tzn. v kurzech IPPP i Krajského vzdělávacího centra, využívá rovněž 25 % sledovaného vzorku. Zbývajících 25 % pedagogů uvedlo, že se neúčastní žádného dalšího vzdělávání, žádný respondent neuvádí rozšiřující studium na pedagogických fakultách.

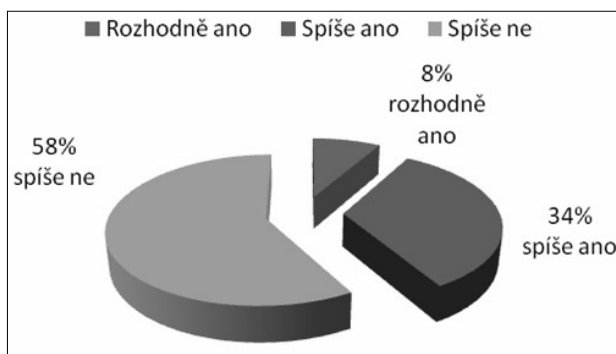
Graf č. 2: Instituce dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků

Školští logopedi mají možnost dalšího vzdělávání v rámci odborných seminářů, které organizuje Asociace logopedů ve školství, o.s. Zmíněná asociace vznikla v roce 2006, členství v ní potvrdilo pouze 25 % dotázaných pedagogů. Většina speciálních pedagogů (75 %), zajišťujících logopedickou intervenci ve sledovaných logopedických třídách v Brně a Jihomoravském kraji, není dosud členem uvedené asociace.

Graf č. 3 ukazuje, jak pedagogové hodnotí systém dalšího vzdělávání učitelů. Za *rozhodně přínosné* je považuje pouze 1 respondent, jako *spíše přínosné* hodnotí 4 respondenti, *spíše nepřínosné* hodnotila další vzdělávání větší část dotázaných – 7 pedagogů.

Graf č. 3: Hodnocení systému dalšího vzdělávání učitelů

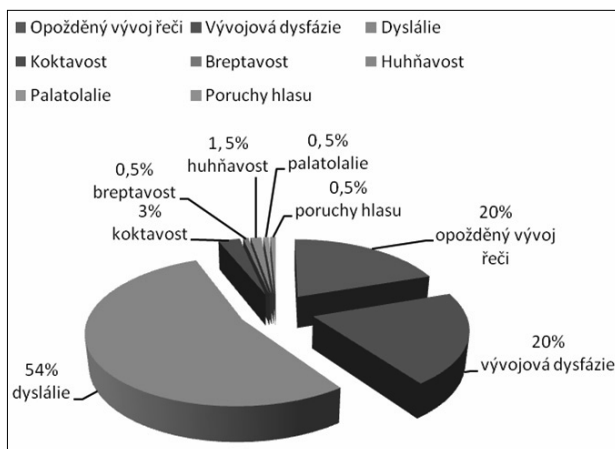
Šetřením bylo prokázáno, že logopedické třídy se liší počtem zařazených dětí a žáků, nejnižší počet ve třídě byl 10, nejvyšší počet 17. Do logopedických tříd je zařazováno více chlapců než dívek (dle 84 % respondentů), pouze jeden respondent uvedl více dívek ve třídě, jeden respondent má ve třídě shodný počet chlapců a dívek.

Ve dvanácti sledovaných logopedických třídách bylo celkem 147 dětí a žáků. Získané informace v oblasti jednotlivých druhů narušené komunikační schopnosti jsou znázorněny v grafu č. 4. Respondenti v dotaznících uvedli následující narušení komunikační schopnosti dětí a žáků logopedických tříd:

- dyslalie se projevuje nejčastěji, a to v 79 případech (tzn. 54 %),
- vývojová dysfázie – 30, tj. 20 %,
- opožděný vývoj řeči – 29, tj. 20 %,

- kóktavost – 4 (3 %),
- huhňavost – 2 (1,5 %),
- palatolalie u dítěte s orofaciálním rozštěpem, dále breptavost a poruchy hlasu jsou uváděny vždy pouze v jednom případě (tzn. u 1 %).

Graf č. 4: Druh narušené komunikační schopnosti

Tři respondenti uvedli, že v jejich třídě je zařazeno dítě (žák) s lehkou sluchovou vadou (ztráta 20–40 dB).

Děti a žáci logopedických tříd při běžných školách (ať již mateřských či základních) jsou vzdělávání podle Rámcových vzdělávacích programů. Většina respondentů (84 %) uvedla, že v jejich logopedické třídě děti a žáci *spíše zvládají nároky vzdělávání*, podle jednoho učitele *nároky zvládají*, názor, že *spíše nezvládají* uvádí také jeden pedagog.

Oblast zajištění poradenských služeb pro děti a žáky s narušenou komunikační schopností, jejich rodiče i učitele lze hodnotit následovně:

- Všichni respondenti uvedli, že spolupracují se školskými poradenskými orgány (SPC, PPP), děti a žáci prošli diagnostickým procesem v SPC. Narušenou komunikační schopnost diagnostikoval logoped SPC pro žáky s vadami řeči, SPC rovněž doporučilo zařazení do logopedické třídy.
- 67 % respondentů uvedlo, že supervizi v oblasti zajištění logopedické intervence provádí odborní pracovníci SPC pro žáky s vadami řeči, 4 res-

pondenti (tj. 33 %) uvádí spolupráci se dvěma školskými poradenskými pracovišti současně – s odborníky SPC i PPP. Do žádné sledované logopedické třídy neproběhlo zařazení na základě doporučení klinického logopeda nebo jiného odborníka.

- Kontrolní (průběžná) logopedická vyšetření stavu komunikační schopnosti dětí a žáků provádí poradenští pracovníci nejčastěji 1x za půl roku (uvádí 10 učitelů), jeden respondent uvedl kontrolní vyšetření ve své třídě 1x za tři měsíce, v jedné sledované logopedické třídě poradenští pracovníci provádí kontrolní vyšetření 1x měsíčně. Ve většině případů kontrolní vyšetření provádí pracovníci SPC, dva respondenti uvedli SPC a současně i pracovníky PPP.

Předpokládá se, že logopedické třídy budou navštěvovat děti i žáci s narušenou komunikační schopností po nezbytně dlouhou dobu, tzn. po ukončení terapie proběhne přearování do běžné třídy školy. Tuto skutečnost potvrdilo 67 % respondentů, pouze 33 % uvádí, že u nich setrvává i po ukončení terapie dítě/žák až do konce daného školního roku

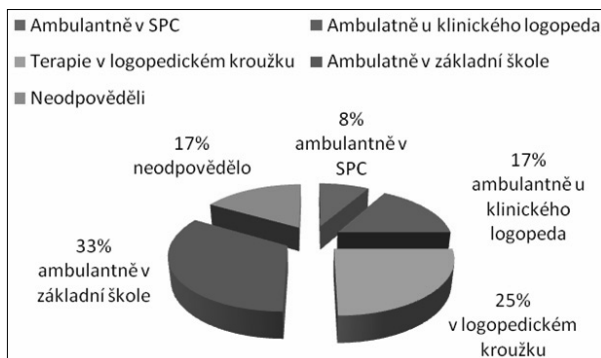
Logopedické třídy jsou v naší zemi organizovány při běžných mateřských a základních školách. Do logopedických tříd při mateřských školách jsou vřazovány děti v předškolním věku, nejčastěji pětileté, často děti šestileté, u nichž byla odložena povinná školní docházka.

Při základních školách jsou organizovány logopedické třídy převážně pouze pro žáky 1. ročníků, výjimečně má základní škola logopedickou třídu pro žáky 2. ročníků, poté již mohou žáci navštěvovat pouze běžné třídy základní školy.

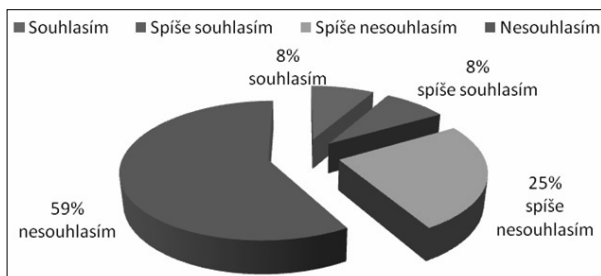
V případě, že u žáka není ukončena logopedická terapie, rodiče vyhledávají pro své děti následnou ambulantní péči. Nejvyšší počet respondentů (33 %) uvedl, že žáci mohou navštěvovat logopedickou poradnu v ZŠ, 25 % dotázaných uvedlo možnost terapie v logopedickém kroužku, 17 % odpovědělo, že následnou terapii zajišťuje klinický logoped v místě bydliště rodiny, jeden respondent uvedl návštěvy rodiče s dítětem v ambulanci SPC, dva respondenti na otázku zajištění následné terapie neodpověděli (viz graf č. 5).

Větší část respondentů (59 %) považuje za nevhodné (viz graf č. 6), aby rodiče se svými dětmi v období, kdy jsou zařazeny do logopedické třídy, navštěvovali další logopedy (např. logopedickou poradnu v místě bydliště apod.) Tři učitelé (25 %) *spíše nesouhlasí*, jeden respondent *spíše souhlasí* a jeden *souhlasí* s názorem, že žák logopedické třídy může současně navštěvovat ambulantně dalšího logopeda.

Graf č. 5: Zajištění následné logopedické terapie

Graf č. 6: Zajištění logopedické intervence

Závěr

Respondenty dotazníkového šetření byli učitelé s magisterským typem vzdělání (pouze jeden respondent absolvoval vzdělání bakalářské). Většina respondentů uvedla, že má zájem o možnost dále se vzdělávat v oblasti edukace dětí a žáků s narušenou komunikační schopností. I když dvě třetiny respondentů se zapojují do různých typů dalšího vzdělávání (kurzy organizované IPPP, Krajským vzdělávacím centrem), hodnotí tyto kurzy jako spíše nepřínosné.

Šetření prokázala, že do logopedických tříd při běžných mateřských a základních školách jsou zařazovány nejčastěji děti a žáci s dyslalií, dále s opožděným vývojem řeči a specificky narušeným vývojem řeči – vývojovou dysfázií. Uvedené druhy narušení komunikační schopnosti se odlišují potřebnou délkou logopedické intervence.

V obtížnější situaci se ocitají děti a žáci se specificky narušeným vývojem řeči (s vývojovou dysfázií). U tohoto druhu narušení je nedostačující intervence v předškolním věku a v 1. ročníku školy základní, dysfatici vyžadují dlouhodobou logopedickou intervenci. Vzdělávání a zajištění logopedické intervence pro žáka, který absolvoval první rok školní docházky v logopedické třídě, řeší poradenští pracovníci SPC, případně PPP i SPC. Nejsou-li v běžné základní škole pro žáka s vývojovou dysfázií splněny podmínky integrace, tzn. není-li zajištěna intenzivní logopedická intervence a rozvoj celé jeho osobnosti, je vhodné navrhnout vzdělávání žáka v základní škole logopedické.

Šetření prokázala, že do logopedických tříd jsou zařazováni děti a žáci s lehkou nedoslýchavostí.

Respondenti (83 %) shodně uvádí, že u dětí a žáků logopedických tříd se neprojevují pouze narušení v řečové oblasti, ale jsou zaznamenány nedostatky v dalších oblastech osobnostního vývoje dítěte.

Poradenské služby pro děti a žáky s narušenou komunikační schopností, jejich rodiče a učitele zajišťují většinou pracovníci SPC pro žáky s vadami řeči, někteří pedagogové uvedli poradenské služby SPC i PPP. Speciálně pedagogickou diagnostiku a zařazení do logopedické třídy ve všech sledovaných školách provedli pracovníci SPC.

Výsledky, které prezentovaný dílčí výzkum přinesl, budou základem dalších šetření v této oblasti. Na základě provedeného šetření lze doporučit:

- podporu zkvalitnění dalšího vzdělávání učitelů, kteří vzdělávají žáky s narušenou komunikační schopností v logopedických třídách,
- rozšíření možností dalšího vzdělávání učitelů v kombinované a celoživotní formě studia speciální pedagogiky,
- podporu budoucích učitelů 1. stupně základních škol v oblasti získání kompetence ke vzdělávání žáků s narušenou komunikační schopností a žáků se sluchovým postižením.

Citované zdroje

- KLENKOVÁ, J., ŠVOJGROVÁ, P. Poradenství pro integrovaného žáka s narušenou komunikační schopností v základní škole. In VÍTKOVÁ, M., VOJTOVÁ, V. *Vzdělávání žáků se sociálním znevýhodněním. Vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami*. Brno: Paido, 2009. ISBN 978-80-7315-188-1.
- VÍTKOVÁ, M. (ed.) *Integrativní speciální pedagogika. Integrace školní a speciální*. 2. rozšířené a přepracované vydání. Brno: Paido, 2004, 463 s. ISBN 80-7315-071-9.